

Doi: 10.24412/2181-9874-2024-18-28

IBN SINO MA'NAVIY MEROSIDA AXLOQ MASALASI VA UNING BADIY OBRAZLARDAGI TALQINI

Sherali Soibnazar o'g'li Jurayev

Tayanch doktorant

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: sherjon191@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston.

Annotatsiya: Maqolada jahon ilm-fan taraqqiyotida salmoqli hissa qo'shgan faylasuf, musiqashunos, tabib Ibn Sinoning aqxloqiy qarashlari tahlil qilingan. Ibn Sinoning sertashvish hayoti va seqirra ijodini qancha o'rganilmasin, shuncha oz. Chunki olim hayoti davomida tibbiyot, falsafa, fiqh va boshqa ko'plab ilmlar bilan shug'ullanib, juda ko'p asarlar yozgan. Uning falsafiy merosini o'rganish, undagi ilmiy yangiliklarni hayotga tadbiq etishda ilm – fan rivojiga ulkan hissasini qo'shishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: axloq, “Hay ibn Yaqzon”, aql, Baytul Maqdis, “Risalatut Tayr”, Ibsol obrazi, ma'naviy qadriyat.

THE PROBLEM OF MORALITY IN THE SPIRITUAL HERITAGE OF IBN SINA AND HIS INTERPRETATION OF ARTISTIC IMAGES

Sherali Soibnazar ugli Juraev

Ph.D. student

Researcher of Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: sherjon191@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan.

Annotation: The article analyzes the moral views of Ibn Sina, a philosopher, musicologist, and physician who made a significant contribution to the development of world science. No matter how much Ibn Sina's tumultuous life and creative work is studied, so little. Because the scientist was engaged in medicine, philosophy, jurisprudence and many other sciences during his life and wrote many works. The study of his philosophical heritage serves as an important resource for making a great contribution to the development of science in the application of its scientific innovations to life.

Keywords: morality, "Hay ibn Yaqzan", intelligence, Baytul Maqdis, "Risalatut Tayr", the image of Ibsol, spiritual value.

ПРОБЛЕМА ПРАВСТВЕННОСТИ В ДУХОВНОМ НАСЛЕДИИ АБН СИНО И ЕЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОБРАЗАХ

Шерали Соибназар угли Жураев

Базовый докторант

Ташкентского государственного университета востоковедения

E-mail: sherjon191@gmail.com

Ташкент, Узбекистан.

Аннотация: В статье анализируются нравственные взгляды Ибн Сины, философа, музыковеда и врача, внесшего значительный вклад в развитие мировой науки. Сколько ни изучается бурная жизнь и творчество Ибн Сины, так мало. Потому что ученый при жизни занимался медициной, философией, юриспруденцией и многими другими науками и написал множество работ. Изучение его философского наследия служит важным ресурсом для внесения большего вклада в развитие науки в применении ее научных новаций в жизнь.

Ключевые слова: мораль, «Хай ибн Якзан», интеллект, Байтул Макдис, «Рисалатут Тайр», образ Ибсола, духовная ценность.

Kirish. Introduction. Вступление.

Xalqimizning o'tmishda yaratgan madaniy merosini chuqur o'rganish, madaniyatimiz tarixini ilmiy asosda har tomonlama yoritib berish hozirda jahon madaniyatining taraqqiyot yo'lini to'g'ri tushunishda, har bir xalqning bu madaniyat xazinasiga qo'shgan hissasini aniqlashda muhim ahamiyatga egadir.

“Bugun biz tarixiy bir davrda – xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar qo'yib, tinch – osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.

Biz ajdodlarimizning yorqin xotirasini asrab-avaylab, qalbimizda, yuragimizda abadiy saqlaymiz. Bukilmas iroda, fidoyilik va jasorat namunasini amalda namoyon etib, o'z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishiga bag'ishlagan ustoz va murabbiylarimiz, zamondoshlarimiz bilan biz cheksiz faxrlanamiz [1].

Bu jihatdan ayniqsa, madaniy taraqqiyotga ulkan hissa qo'sha olgan buyuk shaxslarning ma'naviy dunyosi, fikriy intilishi, maqsadini to'g'ri talqin etish muhim rol o'ynaydi. Chunki ular ijodida ma'lum bir davrning yutug'i, o'sha zamon fikru zikri o'z ifodasini topgan bo'ladi.

O'rta asr musulmon Sharqi tabiiy - ilmiy va ijtimoiy – falsafiy fikrlar buyuk namoyondasi Abu Ali ibn Sinodek shaxs ilm – madaniyat xazinasiga ulkan hissa qo'sha olgan shunday siymolardan biri edi. Biz haqiqatdan ham uning asarlari orqali barcha ilmlar mundarijasiga, boyligi, o'sha davr dunyoqarashi, ma'naviy hayotining barcha masalalari bilan to'la – to'kis tanisha olamiz.

Aytish kerakki, “Markaziy Osiyo tarixida siyosiy aql – idrok bilan ma’naviy jasoratni, diniy dunyoqarash bilan qomusiy bilimdonlikni o’zida mujassam etgan buyuk arboblarning ko’p bo’lgan. Darhaqiqat, Forobiy, Ibn Sinolardek buyuk siymolarimiz bor ekan, biz faxrlanamiz, g’urulanamiz, ularga yetolmasakda ulardek bo’lishga intilamiz. Milliy ma’naviyatimizning tarixi shunday ulug’vorki, hozirgacha maqtanishga arzigudek shaxslar bor. Shunday shaxslardan biri bo’lgan alloma, faylasuf va hakim Ibn Sinodir.

Uslublar. Methods. Методы.

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik, xususiylik usullarida Ibn Sinoning “Baxt-saodat” va “Farovonlik” to’g’risidagi falsafiy qarashlari obyektiv ochib berildi. Mantiqiylik tamoyilida esa, aql va ruhning qiyosiy tahlili, hamda baxt-saodat masalasida aqlning yuqori o’rinda ekanligi tadqiq qilindi. Tizimlilik, Inson hayoti davomida baxt-saodat uchun intilib yashashi va unga erishishda duch keladigan muammolarni yechishi tizimlilik metodi sifatida talqin etildi. Tahlil va qiyoslash metodi sifatida “Hay ibn Yaqzon” asari misolida baxt-saodat masalasining ahamiyati keltirib o’tildi.

Natijalar. Results. Результаты.

“Hay ibn Yaqzon” qissasini Ibn Sino 1023-yili Hamadonga yaqin bo’lgan Faradjon qal’asi qamoqxonasida yozgan degan ma’lumotlar tarixiy manbalarda uchraydi. Qissa arab tilida yozilgan. Ibrat (qadimgi yahudiy) tiliga qissaning she’riy tarjimasini Ibn Azra (1186-yilda vafot etgan), nasriy tarjimasini 1886-yilda P.D.Kaufman amalga oshirgan. Insonning tabiatiga xos bo’lgan ijobiy va salbiy jihatlarning ta’rifiga katta o’rin berilgan, qissaning o’zi esa, umuman insonning ma’naviy qiyofasiga, intizomiga, uni noma’qul qilmishlarga ergashishdan qaytarishga bag’ishlangan. “Hay ibn Yaqzon” asarini tushunish o’rta davr faylasuflarining kosmogoniya, ma’naviyat va hayot haqidagi fikrlarini bilishga bog’liq ekanligi, bu masalalar haqida qisqacha ma’lumot berish zarur ekanligi asoslangan.

Birodrlarim, “mening “Hay ibn Yaqzon”¹ qissasini yozishimga bo’lgan qiziqishim nihoyat mening yurak tublarimni zabt etdi va buni sizlarga yetkazish uchun sizlarni takliflaringizni inobatga oldim” [2]. Ba’zi narsalarni rad etib Allohga tavakkal qildim.

Yurtimda yashayotganimda do’stlarim bilan ko’ngilochar joyga borish imkoniga ega bo’ldim. Bu yerda aylanib yurganimda qarshimda o’ziga yarashgan, fikrlari asosli, ixtiyoriy gaplari yoshiga mos, tashqi ko’rinishi yuksaklikdan dalolat beruvchi va sevimli cholni uchratdim². Mening ichimdan u bilan ko’rishib, gaplashish ifori jush urdi. Shunda barcha dustlarim bilan uning yoniga yo’l oldik³.

Unga yaqinlashganimizda bizga o’zi salom berib sobitlikni saqladi. Juda chiroyli va ochiq ko’rinishda biz bilan suhbatlasha boshladi.

¹ 1174 yilda Ibn Azra tomonidan Yahudiy tiliga tarjima qilingan va 1736 yilda bu tarjima Istanbulda bosilgan.

² Bu faol aql edi

³ Bu inson ongi va aql-idrok o’rtasidagi munosabat va inson ongi aqlining faol va faol bo’lishga moyilligining belgisidir.

Suhbatlar ochildi. Soʻz, uning kimligini, ismi, ishi va qayerdan ekanligini bilish uchun keldi.

“Ismim Yaqzon Hay (“Ugʻoq oʻgʻli”⁴dir)dir”⁵

Men Baytul Maqdisdanman

Qissadagi barcha qahramonlar maʼlum ramziy siymolarni gavdalantiradi: “yosh yigit bilan birga Gʻarbdan sharqqa sayohat qilayotgan qariya siymosi – faoliyat koʻrsatayotgan ong ramzidir. Gʻarb deganda moddiy olam, yaʼni inson tanasi, sharq deganda – insonning ruhiy olami, yaʼni inson idroki tushuniladi. Idrok insonni yaramas kirdikorlardan ogohlikka chaqiradi, mantiq ilmini oʻrganishga undaydi. Qissada mantiqni – farosat (yaʼni fiziognomika) deb yuritilgan.” [3].

“Inson feʼl-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, taʼmagirlik, zulmkorlikka, oʻgʻrilik va aldamchilikka moyillik, oʻzining hayu-havaslarini qondirish istagi, ehtirolarga berilish, hayvoniy hirsalar – bularning barchasini Ibn Sino buzuvchi niyatli “doʻstlar” deb atagan. Ibn Sino inson oʻzining “jilovini” mana shunday “doʻstlar”ning qoʻliga topshirib qoʻymasligi kerakligi haqida ogohlantiradi. Inson doimo ulardan yuqoriroq turishi, doimo aql-idroki doirasida odimlashi lozim – shundagina u oʻz doʻstlarini toʻgʻri yoʻldan boshlab boradi. Ular seni oʻzlariga boʻysundirib olmaslaridan avvalroq, – deydi Ibn Sino, – sen ularni oʻzingga boʻysundirishing lozim” [4].

Ibn Sino bu asarida ilm-maʼrifatni oʻrganishga kirishgani tufayli koʻzi ochilgani, natijada Aql (Hayy ibn Yaqzon) koʻziga koʻringani va ilm unga oʻz jamolini namoyon etganini hikoya qilar ekan, ilm-aqlni oʻlim bilmaydigan uygʻoq, qarimaydigan yosh, beli bukilmaydigan – barvasta, nuroniy sifatida tasvirlaydi. Tafakkur qilib zarur boʻlgan va bilishi mumkin boʻlgan narsalarni oʻqishga kirishgani, bu yoʻlda aqlni ishga solib, farosatli boʻlib, oʻzini yomonliklardan chetlashtiradigan turli xususiyatlarini bilib olganligini qayd etadi. Demak, “Hay ibn Yaqzon” mantiq ilmiga bagʻishlangani bilan ham aqliy tarbiyada katta ahamiyatga ega. Risola insondagi yomon illatlarni bartaraf etishda ilmu fan, ziyoning ahamiyati, insondagi aql-tafakkur quvvatining yomon illatlardan qutulishi, oʻzligini anglash vositasi ekanligi bilan adabiy-falsafiy asargina boʻlib qolmay, tarbiyaviy asar sifatida ham qimmatlidir. Shuning uchun ham u odamlarga qarata shunday xitob qiladi: “Ey birodarlar! Bir – biringiz bilan samimiy doʻst boʻlib, haqiqatni ochinglar. Har bir kishi oʻz birodari uchun koʻnglidagi samimiylikdan (toʻsqinlik) pardasini ochib tashlasin. Shunday qilinglarki, birodarlaringiz sizlardan (oʻzi bilmagan) baʼzi narsalarni oʻrgansin va yana boshqalari (boʻlsa) baʼzi narsalarni oʻrganib, oʻzini kamolotga etkazsin. Modomiki, inson aloqaga muhtoj ekan, boshqa birov bilan qoʻshinchilik qilish uchun uning uyi yoniga uy soladi, oʻzining ehtiyojini qondirish uchun esa ishlab chiqarish mahsulotlarini almashtiradi, dushmanlardan saqlanish uchun oʻzgalar

⁴ Bu sizning tanangiz oʻz-oʻzidan mavjud emasligining belgisidir.

⁵ Bu uning mavhum aql ekanligini koʻrsatadi.

bilan birlashadi. Mana shu tariqa jipslashishi va hamkorlik hissi, boshqalarga nisbatan sevgi-muhabbat va umumiy axloqiy negizlar ishlab chiqiladi”⁶.

“Salomon va Ibsol” qissasining mazmuni quyidagicha:

“Salomon bilan Ibsol aka-uka boʻladilar. Ibsol oʻz akasi Salomon qoʻlida tarbiyalanadi. U juda odobli, oʻqimishli va juda chiroyli boʻladi. Ibsol balogʻatga yetgach, akasining xotini uni koʻrib qoladi. Buni sezgan Ibsol oʻzini yangasidan chetga tortib yuradi. Ammo xotin brogan sari Ibsol bilan yaqinlashishga intiladi. Nihoyat u fursat topib, Ibsolni tanho uchratadi va uning boʻyniga qoʻl tashlaydi. Ibsol uni jerkib beradi, xotin esa, seni sinab koʻrish uchungina shunday qildim, deb qasam ichadi”⁷.

“Soʻngra xotin bu yoʻl bilan oʻz maqsadiga erisha olmagach, boshqa yoʻl topadi. U Ibsolga oʻzining singlisini olib bermoqchi boʻladi va bu toʻgrida Salomon bilan maslahat qiladi. Alomon maslahatni maʼqullaydi. Keyin xotin singlisi huzuriga borib, uni Ibsolga olib bermoqchiligini, lekin bundan maqsadi oʻzining Ibsol bilan birga boʻlishligini aytadi va singlisin koʻndiradi. Oʻylanishga Ibsol ham koʻnadi. Keyin xotin Ibsol oldie kelib, singlim juda uyatchang qiz, shuning uchun sen uning oldiga bir oy mobaynida kumduz kuni kirma, tun qorongʻusida kirgin, deb uqtiradi. Toʻy boʻlib oʻtadi. Ibsol qalligʻi oldiga tunda kirishi bilanoq, qalliq uni darhol qicholab oladi. “Uyatchan” xotining bu harakatidan u shubhaga boradi, shunda chaqmoq chaqiladi-yu Ibsol yangasining yuzini koʻradi”⁸.

“Ibsol imdamay chiqib ketadi va qasirdan boshqa joyga ketishga qaror qiladi. Vaqtlar oʻtib yangasining munosabatini oʻzgartirganligidan umid qilgan Ibsol saroyga qaytadi. Dushmanlari bilan boʻlajak jangda ham yangasi unda qutulmoqchi boʻladi. Bu rejasi ham amalga oshmagach, yangasi oshpaz bilan til biriktirib unga zahar ichiradi va oʻz niyatiga erishadi”⁹.

Bu qissa hajm jihatidan kichik boʻlishiga qaramay, oʻz oldiga kata tarbiyaviy masalalarni qoʻyadi. Povestda sabot va matonatli, chidamli va intizomli, sofdil va ajoyib bir yigit – Ibsol obrazini hamda har qanday yoʻl bilan boʻlsa-da, oʻzining iflos maqsadini amalga oshirishga tirishadigan, bu yoʻlda hech narsadan toymaydigan salbiy bri ayol obrazini beradi.

Ibn Sino bu asari bilan maʼlum bir tabaqa kishilarni tarbiyalashga uringanligi sezilib turibdi. Salomonning xotini obrazi feodal saroy muhitiga xarakterli boʻlgan tiplardan biri ekanligi ana shundan dalolat berib turibdi.

Asar oxirida kitobxon koʻz oʻngida yetuk, puxta va ancha quyuqlashgan, tuygʻularga mutlaqo boʻysunmaydigan obraz gavdalandi. Ikkinchidan, xotinning butun qilmishlari, ishlatgan hiyla-nayanglari barbod boʻladi, egrilikning toʻgʻrilik ustidan hukmron boʻla olmasligi oydinlashadi.

⁶ Irisov A. Falsafiy qissalar T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 32-b

⁷ Irisov A. Falsafiy qissalar T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 22-b

⁸ Irisov A. Falsafiy qissalar T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 23-b

⁹ Oʻsha joyda

Umuman aytganda, Ibn Sinoning bu qissasi oʻrta asr adabiyotining ajoyib namunasi hisoblanadi. Uning oʻzi ham bu asarga alohida ahamiyat beradi. Shuning uchun “Ishorot” degan asarida: “Agar qulogʻinga chalingan (soʻzlar) va eshitganlarning orasida “Salomon va Ibsol” qissasi senga yoqib qolsa, shunda sen bilgingki, agar sen irfon ahlidan boʻlsang, Salomon sening uchun toʻqilgan masal, Ibsol boʻlsa maʼrifatdagi darajang uchun toʻqilgan masaldir. Undan keyin, agar Kuching yetsa, bu ramzni yechgin”, deb yozadi-ki, “bu muallifning mazkur asarga chindan zoʻr eʼtibor berganligini asosli ravishda tasdiqlaydi. Bunda Ibn Sino kishiga qarata, sen Salomon singari oʻzinga oʻzing ega boʻl, sening maʼrifiy darajang esa Ibsolday boʻlsin, odobli, axloqli, intizomli, sofdil boʻl, yolgʻonchi va johillarga nisbatan rahmsiz boʻl, shiddatli adolatparvar boʻl”¹⁰, demoqchi boʻladi.

Muhokama. Discussion. Обсуждение.

Masalan, Salomon bir inson boʻlsa, Ibsol shu insonning maʼrifiy, ruhiy darajasi. Ibn Sino Ibsol obrazida berilgan xislatlarni insonlarda koʻrmoqchi boʻladi, shunga odamlarni daʼvat qilib, uni ulugʻlaydi. Insonning tabiatida boʻladigan shahvoniy hislari Salomonning xotini obrazi orqali beriladi. Bunda goʻyo istak, yaʼni xotin aqlni (yaʼni Ibsolni) egallamoqchi boʻladi. Lekin aql unga boʻysunmaydi. Ibn Sino shu jihatdan ham alloma Nasiruddin Tusiy Ibsolning xotindan oʻzini olib qochishi, aqlning oʻz olamiga tortishidir, deydi. “Salomonning xotini,— deydi Tusiy yana,— nafs bilan birlashib ketib, bir shaxsga aylangan, istak va gʻazabga tortadigan badan quvvatlariga oʻxshatmadir. Xotinning Ibsolga boʻlgan ishqisi esa uning boshqa quvvatlarini egallagandek, aqlini ham egallashga boʻlgan intilishiga oʻxshatmadir”¹¹.

Ibn Sino Yusuf haqida ham qissa yozadi. Bu qissani yozishdan olim “Salomon va Ibsol” qissasidagi sofdil yigit Ibsol obrazi kabi Yusuf obrazi orqali ham kishidagi eng olijanob fazilatlarni targʻib qilish va bunga undash maqsadini koʻzda tutadi. Chunki Yusuf yaxshi xulqli, chidamli va chiroyli boʻlishiga qaramay, oʻz husniga berilib, katta ketmaydi.

Ibn Sino Yusuf haqidagi qissasida Ibsol obrazidagi mavjud olijanob fazilatlarni Yusuf obrazida yanada takomillashtirib, oʻz ideallarini yanada chuqurroq va ravshanroq koʻrsatib beradi.

Ibn Sinoning “Risolatut Tayr” (“Qush risolasi”) asari uning adabiy ijodi va dunyoqarashini bilishi muhim asarlaridan hisoblanadi. Bu asar, “aslida, ramz-ishoralar bilan yozilgan boʻlib olimning tarjimai holini bilishda katta ahamiyat qozonadi. “Risolatut Tayr” asarining bosh qismi olimning doʻstlik haqidagi nasihatlaridan iborat. Bu yerda u odamlarni bir-biri bilan ahil, doʻst boʻlib yashashga, doʻstlikning qadriga yetishga, uning toʻla maʼnosini yaxshi tushunib,

¹⁰ Irisov A. Falsafiy qissalar. T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 24-b

¹¹ Irisov A. Falsafiy qissalar. T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 25-b

uqib olishga chaqiradi. Ogʻzida doʻstman, deb, amalda doʻstning holidan xabar olmaydigan, nomigagina doʻst boʻlib yuradigan kishilarni qoralaydi”¹².

Xulosa. Conclusions. Выводы.

Ibn Sinoning bu xildagi asarlaridan axloqiy ramzlar purmaʼno aks etishini koʻrishimiz mumkin. Tadqiqotimizning obyekti hisoblangan “Hay ibn Yaqzon” (“Uygʻoq oʻgʻli Tirik”) qissasining mohiyatida cheksiz aql aks etadi. “Ibn Sino kishi qalbida boʻlishi mumkin boʻlgan mana shunday xislatlarni “Hayy ibn Yaqzon” asarida ramziy ishoralar bilan bayon qiladi, yaxshi-yomon xulq, feʼl-atvorlarni iborali tarzda “kishi oshnalari” tariqasida talqin qiladi. Bu oshnalarning baʼzisi koʻp nomaqbul yoʻllarga boshlaydi, inson ana shu yoʻllarga kirishdan oʻzini ehtiyot qilishi lozimligini uqtiradi”¹³.

Bu qissada naql etilishicha, hikoya qiluvchi shaxs bogʻda oʻrtoqlari bilan sayr qilib yurganida qarshisida kelayotgan bir nuroniy qariyaga duch keladi. U bilan tanishgusi kelib qariyaga yaqinlashgach, chol yigitdan oldin unga salom beradi. Yigit choldan otini soʻrasa, nomim Hayy- Tirik, otamning ismi Yaqzon – Uygʻoq, vatanim – Baytul Muqaddas, hunarim – dunyoni sayohat qilish, deydi. Keyin chol dunyoni sayohat qilganini: koʻrgan-bilganini yigitga soʻzlab beradi.

Ibn Sino mazkur nuroniy chol misolida aqlni koʻrsatmoqchi boʻladi hamda bu aql dunyoda kezib yuradi va har bir dargohga kira oladi, deydi. Chol yigitni oʻz orqasidan yurishga daʼvat qiladi. Bundan olimning kishilarni ilm ketidan borishga daʼvat qilgani anglashiladi.

Qissadagi “Aql– Uygʻoq oʻgʻli Tirik odamlarni kishilarning feʼl-atvorini, tabiatini chuqurroq tushunish uchun farosat ilmi– mantiqni bilishga daʼvat etadi. Negaki, bu ilm, Ibn Sino iborasi bilan aytganda, foydasi naqd ilmlardan boʻlib, kishining didini oʻstiradi, fikr doirasini kengaytiradi, bilgan-bilmaganlarini koʻz oʻngiga keltirib, uni tartibga solidi” [5].

“Hayy ibn Yaqzon (Uygʻoq oʻgʻli tirik)” – ramziy-majoziy uslubda yozilgan qissasining bosh qahramon – birinchi shaxs Ibn Sinoning oʻzi boʻlsa, uning suhbatdoshi, hikoya qiluvchi – Hayy ibn Yaqzon – Uygʻoq oʻgʻli Tirik – Aqlidir. Qissadagi beshta aloqa boʻlimi insondagi bor boʻlgan beshta tashqi sezuv organi – koʻrish, taʼm bilish, hidlash, eshitish, sezishdir. Bular kishi organizmida tabiatni tushunishda, munosabatda boʻlishda misoli bir xabarchidir. Ibn Sinoning bu qissasi koʻp jihatdan majoziy, ramziy bitilgan, kishilar feʼli atvorini oʻz ichiga qamrab ololgan va hayotiy gaplardan mulohaza yuritadigan adabiy asar hamdir. Mana shu nuqtai nazardan qaraganimizda qissaning ikki sohada – ham falsafiy, ham adabiy sohada yozilganligini koʻramiz.

Taniqli shoir va olim Abdulla Sher “Uygʻoq aql dahosi” maqolasida shunday yozadi: “Daho faylasuf va adibning qissalari orasida “Hayy ibn Yaqzon” (Uygʻoq oʻgʻli Tirik) alohida oʻrin tutadi. Chunki unda, Ibn Sino ijodining, umuman,

¹² Baratov M. “Abu Ali Ibn Sino – buyuk mutafakkir” T.: Fan 1980 26-b

¹³ Irisov A. Falsafiy qissalar T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 32-b

mashoiyyunlik falsafasining eng asosiy tushunchasi – aql haqida, uning mohiyati va ahamiyati borasida soʻz boradi. Uygʻoq oʻgʻli Tirik – yaʼni, aql qissada oʻz suhbatdoshi boʻlmish muallifga kishi olamni va odamni bilishi uchun mantiq ilmidan habardor boʻlishi kerakligini, bu ilm mohiyatan farosat ilmi boʻlib, inson oʻz hayotida nima yaxshi-yu, nima yomon ekanini mantiqiy fikrlash orqali aniqlashtirib olishi mumkinligini uqtiradi. Qissada uygʻoq – faol aql yordamida inson asta-sekin barcha illatlardan forigʻ boʻla borishi, fazilatlar egasiga aylanishi taʼkidlanadi, hissiyotga nisbatan aqlning ustuvor ahamiyatga egaligi falsafiy-majoziy shaklda ifodalanadi” [6].

Instinkiy, shahvatga berilish, gʻazab, ochkoʻzlik, yalqovlik, hasad, zulm va oʻgʻrilik kabi kishida boʻladigan ayrim xususiyatlar aqliy obʼyektlar turiga kiradi. Qissada mana shu obʼyektlarning foydali va zararli tomonlari, ular bilan qanday munosabatda boʻlish kerakligi haqida fikr yuritiladi.

ADABIYOTLAR. REFERENCES. ЛИТЕРАТУРА.

1. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. – T.: Oʻzbekiston, 2016.
2. Ibn Sina. Hay ibn Yaqzon, Sharafiddin Yaltkaya tarjimasi. Istanbul 2014 y. 51-b
3. Irisov A “ Ibn Sino – maʼrifatparvar adib ” T.: Oʻzbekiston 1980 32-b
4. Baratov M. “ Abu Ali Ibn Sino – buyuk mutafakkir ” T.: Fan 1980 22-b
5. Irisov A Falsafiy qissalar T.: OʻzSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 33-b
6. Abdulla Sher. “Uygʻoq aql dahosi”. Xurshid davron kutubxonasi <https://kh-davron.uz/kutubxona/islomiy-adabiyot/tasavvuf/abu-ali-ibn-sino-salomon-va-ibsol-abdulla-sher-uygoq-aql-dahosi.html>
7. Jurayev, S. S. O. G. L. (2023). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA “INOYAT”(العناية) TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI. *International Scientific Journal of Biruni*, 2(1), 43-47.
8. Jurayev, S. S. O. G. L. (2022). ABU ALI IBN SINONING INSON VA UNING MAʼNAVIY KAMOLOT MASALASIGA MUNOSABATI. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 23), 902-908.
9. Jumayev G.I. “Audiomanuscript” – a project on the study of oriental manuscript sources. // *Journal of Social Research in Uzbekistan*, 2023. P. 50-52.
10. Jumayev G.I. Boyondurlar: tarixi va etimologiyasi. // *Educational Research in Universal Sciences*. Volume 2, Issue 17. December. 2023. p.215-219.